

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ „КОШТОВНЕ КАМІННЯ” В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У сучасній лінгвістиці лексико-семантичне поле (далі - ЛСП) визначається як сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту та відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ [2, 265]. Всі одиниці поля об'єднані на основі інтегральної ознаки, яка виражається лексемою з узагальнюючим значенням - архілексемою [7, 380]. У деяких наукових працях дана архілексема має назву „ідентифікатор ЛСП” і визначається як словосполучення, що не входить до складу поля та позначає родові поняття, стосовно якого всі члени поля є видовими поняттями [3,29].

У нашому випадку ідентифікатором ЛСП виступає словосполучення "precious stone" („коштовне каміння”), що і є тією спільною семою, за якою виділяються конститuentи даного поля із загального лексичного масиву англійської мови.

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей структури ЛСП „коштовне каміння” на базі матеріалів таких тлумачних словників англійської мови, як *The American Heritage Dictionary of the English Language* (далі - АНД), *Chambers Twentieth Century Dictionary* (далі - ChD), *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language* (далі - WD), *The Oxford English Reference Dictionary* (далі - OED) та *Longman Dictionary of English Language and Culture* (далі - LD).

У даних джерелах дослідження методом суцільної вибірки загалом було виявлено 138 номінативних одиниць (далі - н.о.), що позначають коштовне каміння, найбільша кількість з яких - 128 н.о. - зафіксована у ChD; на матеріалі АНД проаналізовано 125 н.о., у WD виявлено 111 н.о., у OED - 90 н.о., а у LD досліджуване ЛСП представлене 33 н.о. Слід зазначити, що лише четверта частина із проаналізованих 138 номінацій коштовного каміння - 31 н.о. - зафіксована у всіх використаних у нашому дослідженні словниках. У чотирьох словниках наявні 46 н.о., у трьох - 35 номінацій, 17 н.о. та 9 н.о. виявлені у двох та одному словникові відповідно.

Однією з найголовніших ознак ЛСП, поряд із семантичною спільністю його компонентів, є членування „центр (ядро) - периферія” [4, 17]. Для ядерно-периферійної структури ЛСП характерна максимальна концентрація полевих ознак в ядрі і неповний набір даних ознак та їх можливе послаблення на периферії [3, 5]. Розрізнення ядерних та периферійних лексем у ЛСП може здійснюватися на основі врахування їх частотності, семантичного змісту та багатозначності [там само, 62].

У визначенні ядра та периферії ЛСП „коштовне каміння” в англійській мові ми базуємося на семному складові першої денотативної семіми, а саме - на зазначенні архісеми, що об'єднує всі одиниці поля. Як вже відзначалося

вище, у ролі даної архісеми виступає словосполучення "precious stone" („коштовне каміння”), яке, в свою чергу, нерідко постає як спільна назва для всіх матеріалів (власне дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння, ограновального та виробного каміння і т.д.), що використовуються для виготовлення прикрас, декоративних предметів ТОЩО [6, 70].

Таким чином, аналізована архісема, що знаходить своє вираження у зазначенні родової назви даного класу предметів та їх функції - використання, складається з таких частин, як "precious / semiprecious stone - a jewel of great value" (11, 789), "used as a gem / used in jewellery - personal ornaments made of precious or base metals, and precious or imitation stones" (11, 524) та "decorative / ornamental stone". Слід зазначити, що саме завдяки останньому компонентів архісеми значно розширюється склад досліджуваного поля. За даними АНД, ChD, LD, OED та WD виражена тим чи іншим способом архісема міститься у дефініціях 67 н.о., що позначають коштовне каміння. У словникових визначеннях решти номінацій (70 н.о.) сема коштовності / використання у ювелірній справі не зафіксована, але ми включаємо дані одиниці до складу поля, оскільки вони зазначені у спеціалізованих словниках, присвячених описові дорогоцінного каміння [див., наприклад: 5; 6].

До ядра досліджуваного ЛСП ми відносимо ті номінації, у дефініціях яких архісема зазначається всіма вищевказаними словниками (це такі н.о., як *beryl, diamond, emerald, garnet, pearl, ruby, sapphire, topaz, jade, opal*). Як відзначають дослідники, ядро будь-якого поля консолідується навколо компонента-домінанти [3, 6], у ролі якого, у нашому випадку, виступає н.о. "gem - any precious stone" (9, 541). Крім цього, до ядра ЛСП „коштовне каміння” в англійській мові ми відносимо такі номінації, як "brilliant - a diamond of the finest cut with many facets" (12, 181) та "paragon - a perfect diamond of 100 carats or more" (12, 1054). Як бачимо, сема коштовності у даних дефініціях не зазначена прямо, але ми включаємо дані н.о. до ядра поля, оскільки вони є назвами найкращих різновидів діаманта ("o/ the finest cut; a perfect diamond"), який є ядерною н.о. досліджуваного поля. Слід також відзначити, що й деякі інші номінації коштовного каміння, котрі входять до складу ядра досліджуваного ЛСП (*opal, jade, beryl, garnet*), мають різновиди, тобто є родовими поняттями стосовно інших н.о. (дані відношення будуть розглянуті нижче), але ми не включаємо дані видові назви до ядра, оскільки не всі вони є коштовними, наприклад: "garnet - a mineral, in some varieties a precious stone" (9, 536), "bort - imperfectly crystallized or poor quality diamonds, useless as

gems" (11, 112). Отже, ми включаємо певну н.о. до тієї чи іншої зони поля, базуючись виключно на її словниковому визначенні. Таким чином, до ядра ЛСП „коштовне каміння” в англійській мові входять 13 н.о.

Номінації, дефініції яких містять архісему у чотирьох, трьох або двох словниках, ми відносимо до медіальної частини (загалом - 4Q н.о.). Номінації мінералів, коштовність яких зазначається лише одним словником (15 н.о.), складають ближню периферію даного поля; решту ж номінацій - 70 н.о. - ми відносимо до дальньої периферії. Повний перелік назв коштовного каміння, що входять до тієї чи іншої зони даного ЛСП, наведений у Таблиці 1. Номінації дорогоцінного каміння розташовані у даній Таблиці за ступенем їх віддаленості від ядра. Так, наприклад, н.о., зафіксована у п'яти словниках, архісема якої зазначається чотирма із них, знаходиться ближче до ядра поля, ніж номінація, зафіксована лише у чотирьох словниках, і т.д.

Як бачимо з даних, наведених у Таблиці 1, периферійні елементи

Таблиця 1.
Ядерно-периферійна структура ЛСП „коштовне каміння” в англійській мові

зона ЛСП	номінації коштовного каміння	кількість н.о.
ядро	<i>beryl, brilliant, diamond, emerald, garnet, gem, jade, opal, paragon, pearl, ruby, sapphire, topaz</i>	13
медіальна частина	<i>amber, amethyst, coral, lapis lazuli, malachite, onyx, jet, turquoise, cabochon; aquamarine, carbuncle, jasper, moonstone, rhinestone; cairngorm, chrysoberyl, chrysolite, chrysoprase, hyacinth, pyrope, serpentine, tourmaline, zircon; agate, carnelian, corundum; almandine, bloodstone, jadeite, peridot, rutile, sardius, jacinth; cat's-eye, azurite, balas, rhodonite, tiger's-eye; kunzite, rhodolite</i>	40
ближня периферія	<i>feldspar; alexandrite, chalcedony, olivine, rubellite, sard, sardonyx; diopside, sphene, spodumene, titanite, zoisite, spinel; morganite; iolite</i>	15
дальня периферія	<i>ochre, gypsum, quartz; albite, augite, aventurine, bort, carbonado, chert, fluorite, fluorspar, girasol, hyalite, nephrite, orient, orthoclase, schorl, selenite, spar, steatite, hematite, hornblende, plagioclase, calcspar; anatase, aragonite, chrysotile, cordierite, felsite, fire opal, idocrase, limonite, melanite, labradorite, octahedrite, smaragdite, smithsonite, sodalite, sun-stone, tremolite, vesuvianite, sardine, crocidolite, amphibole, jargon, cacholong, prase, topazolite; andradite, dichroite, lazulite, lazurite, sap-</i>	70

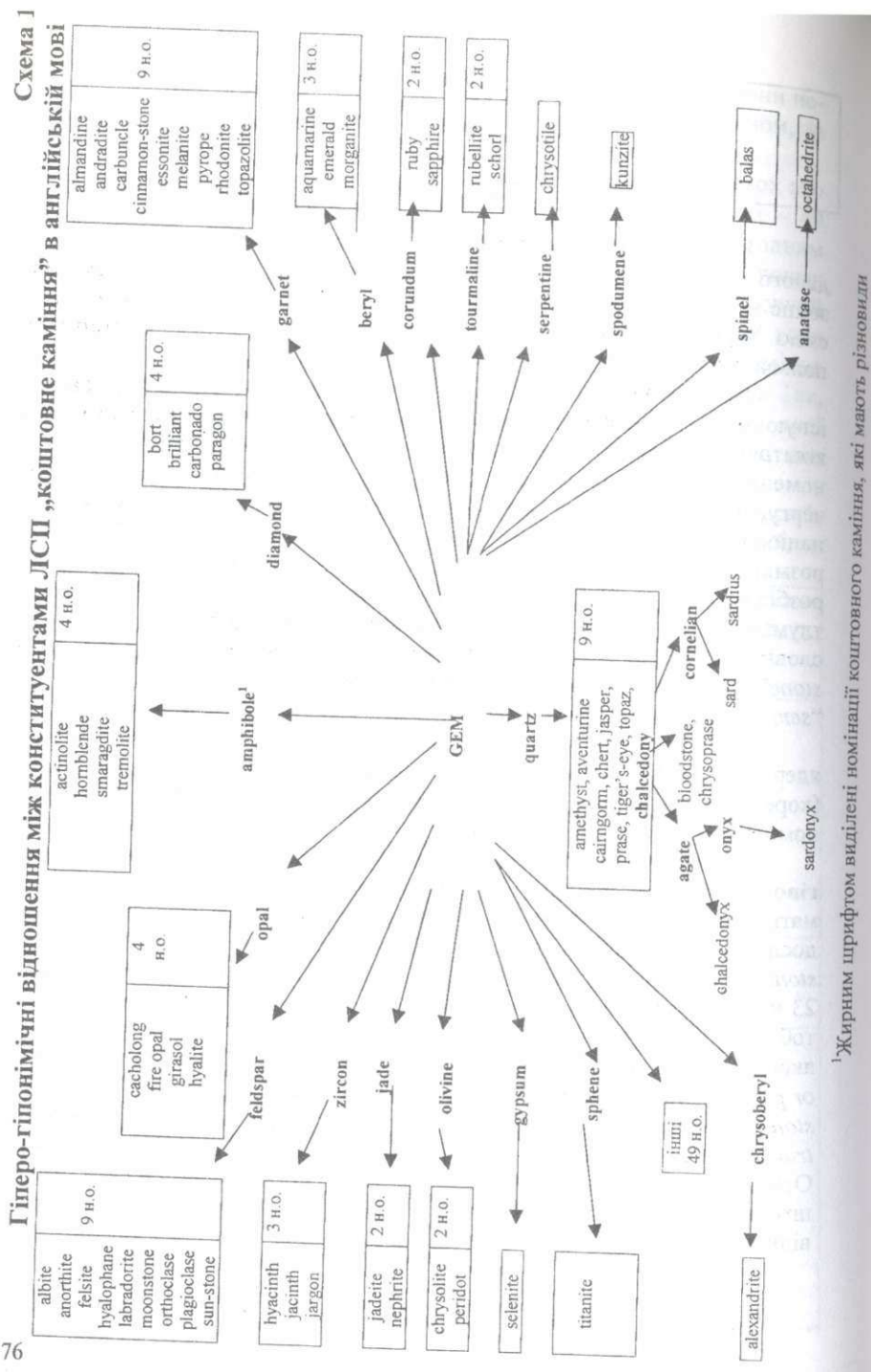
<i>phirine, olivenite, cinnamon-stone, leucite, nepheline, anorthite, actinolite, epidote, diopside, calcite; smaragd, essonite, alabandine, alabandite, chalcedonyx, chessylite, hyalophane, microlite</i>

даного поля кількісно переважають над ядерними; власне периферія має зонне членування за ступенем віддаленості її елементів від ядра, що, в свою чергу, є основними ознаками ядерно-периферійної організації польових структур у лексичі [3, 182].

Якщо порівнювати отримані у ході нашого аналізу дані з існуючими науковими мінералогічними та ювелірними класифікаціями коштовного каміння, то, насамперед, слід відзначити відсутність єдиної номенклатури дорогоцінного каміння у різних країнах. Це, в свою чергу, обумовлюється у кожному окремому випадку тими чи іншими національними та історичними пріоритетами [5, 127]. Внаслідок розмаїття наукових класифікацій коштовного каміння, зустрічаються розбіжності і у дефініціях використаних у нашому дослідженні тлумачних словників. Так, наприклад, н.о. "onyx" визначається словником OED як "semiprecious stone", а словником LD — як "precious stone", у дефініції н.о. "turquoise" словник OED зазначає, що це "semiprecious stone", а словник WD - "precious stone" та ін.

Дослідження структури ЛСП передбачає не лише виділення його ядерних та периферійних елементів, а й аналіз семантичних відношень (кореляцій) між його конститuentами [1, 99], у нашому випадку - номінаціями коштовного каміння.

На основі словникових дефініцій виділяємо, насамперед, гіперогіпонімічні (родо-видові) відношення, які є одними з основних парадигматичних відношень в ЛСП [7, 104]. Даний тип зв'язку між елементами досліджуваного поля представлений, у першу чергу, н.о. "gem - precious stone", стосовно якої всі інші члени поля є гіпонімами. У свою чергу, ще 23 н.о. є гіперонімами стосовно інших 69 номінацій коштовного каміння, тобто у словникових дефініціях даних 69 н.о. зазначається, різновидом якого мінералу вони є, наприклад: "amethyst - a precious stone of a violet or purple variety of quartz" (12, 50), "emerald - a very highly esteemed gem-stone; a beautiful velvety green variety of beryl (9, 423), "moonstone - a translucent semiprecious pearly form of feldspar used as a gem" (11, 649). Отже, базуючись на проаналізованих словникових визначеннях назв коштовного каміння, можна представити наступну схему родо-видових відношень між конститuentами досліджуваного ЛСП (див. Схему 1.).

Як видно з даної схеми, ієрархія родо-видових зв'язків між деякими мінералами має декілька щаблів, що, в свою чергу робить можливим побудову так званих ендосентричних рядів, в яких кожне слово ряду є гіпонімом по відношенню до попереднього слова та гіперонімом стосовно наступного [1, 101], наприклад: *gem - quartz - chalcedony - cornelian - sard*; *gem - quartz - chalcedony - agate - onyx - sardonyx* та ін. Слід також зазначити, що гіпонімія, на відміну від синонімії, визначається в термінах односторонньої заміни (односторонньої імплікації), тобто еквівалентною є заміна гіпоніма на гіперонім, тоді як зворотня заміна не завжди можлива [7, 104]. Це знаходить своє відображення і у словникових дефініціях коштовного каміння. Так, наприклад: "*sard - a yellow or orange-red cornelian*" (12, 1284), "*sard - a clear or translucent deep orange-red to brownish red chalcedony*" (8, 1152). Як бачимо у вказаній вище схемі, "*cornelian*" є різновидом "*chalcedony*", отже, у другому випадку вказується родові ім'я вищого рівня. Насамкінець, зазначимо, що дефініції використаних у нашому дослідженні тлумачних словників, на відміну від спеціалізованих, не відображають повністю розмаїття різновидів коштовного каміння. Так, наприклад, за даними тлумачних словників н.о. "*garnet*" має 9 різновидів, а спеціалізовані джерела налічують більше 20 номінацій-гіпонімів стосовно цієї н.о. [6, 52].

Крім родо-видових відношень, у досліджуваному матеріалі зафіксовані **синонімічні** зв'язки між конститuentами ЛСП „коштовне каміння” в англійській мові. Як відзначають вчені-мінералоги, розмаїття джерел та шляхів проникнення назв коштовного каміння у мову призвело до того, що для ряду понять існує кілька термінів, водночас одним терміном називають декілька мінералів [6, 4]. Ця особливість знайшла своє відображення у словникових дефініціях 19 н.о., наприклад: "*essonite - ...also called cinnamon stone*" (8, 448), "*carbonado - also called black diamond, bort*" (8, 202). Таким чином, на відміну від розглянутих вище гіперо-гіпонімічних відношень між мінералами, синонімічні зв'язки є суто мовним явищем, яке в свою чергу обумовлюється різними шляхами потрапляння тієї чи іншої н.о. у мову.

У структурі досліджуваного ЛСП можна також виділити **кореляції семантичної похідності**. Слова, об'єднані відношеннями цього типу, часто (але не завжди) пов'язані у мові словотвірними відношеннями твірного та похідного слів [1, 106]. Саме базуючись на даних кореляціях, ми виділяємо декілька лексико-семантичних груп (семантичних частин, парцел [3, 64]), які входять до складу ЛСП „коштовне каміння” в англійській мові. Слід зазначити, що дані номінації є або лексико-семантичними варіантами багатозначних н.о., що позначають коштовне каміння, або ж вони

утворені від назв дорогоцінного каміння за допомогою різноманітних словотвірних моделей.

Таким чином, виділяємо лексико-семантичну групу назв кольору, що налічує близько 70 номінацій та складається як з іменників, так і з прикметників, наприклад: "*aquamarine - n. l.a light bluish-green beryl; 2.its colour; adj. bluish-green*" (12, 65). Лексико-семантична група „вироби з коштовного каміння" представлена 10 н.о. та включає назви прикрас, інструментів тощо: "*ruby - something made of this, e.g. the jewel of a watch*" (11, 869), "*diamond - a tool fitted with a diamond for cutting glass*" (11, 263). Ще 8 номінацій утворюють групу назв друкарського шрифту: "*brilliant - (printing) a small size of type, about 3 'A- point*" (8, 166). Лексико-семантичні групи назв рослин та тварин, утворених від номінацій коштовного каміння, налічують відповідно 4 н.о. та 8 н.о., наприклад: "*coral- berry - an American shrub of the snowberry genus, or its red berry*" (9, 287), "*coral-root - a genus of orchids (Corallorhiza) with coral-like roots to e ^*" (9, 287), "*topaz - a South American hummingbird of the genus Topaza, with a metallic yellow or green throat*" (12, 1519). Остання група номінацій, яку ми виділяємо на основі кореляцій семантичної похідності, складається з 8 дієслів, значення яких варіюється від "*to adorn with gems*" (*to diamond, to gem*), "*to seek for gems*" (*to pearl*) до переносних, наприклад: "*to ruby - dye or tinge ruby-colour*" (12, 1261), "*to pearl - sprinkle with pearly drops; make pearly in colour; form pearl-like drops*" (12, 1069).

Окрім вищезазначених груп номінацій, на основі денотативної першої семіми всі складові даного ЛСП можна поділити на назви природного каміння (130 н.о.) і артефакти (8 н.о.), куди входять номінації синтетичних мінералів - "*rhinestone - a colorless artificial gem usually cut to resemble a diamond*" (1 1, 853), та типи огранювання коштовного каміння, наприклад: "*cabochon - 1.a highly polished, convex-cut, unfaceted gem; 2. this style of cutting*" (8, 185).

Таким чином, ЛСП „коштовне каміння" в англійській мові складається з чотирьох концентричних зон (ядро, медіальна частина, ближня та дальня периферія). Між конститuentами даного поля зафіксовані такі типи відношень, як гіперо-гіпонімічні, синонімічні та кореляції семантичної похідності. Крім цього, у структурі досліджуваного поля можна виділити 8 семантичних частин, які об'єднують номінації як за екстралінгвістичними (артефакти), так і за мовними критеріями (дієслова тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. - М.: Эдиториал УРСС, 2000.-352 с.

2. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. - К.: Видавничий центр „Академія", 2003.-464 с.
3. Полевые структуры в системе языка / Под ред. З.Д. Поповой. - Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1989. - 198 с.
4. Попова З.Д., Стернин И.А. Лексическая система языка. - Воронеж: Издательство Воронежского университета, 1984. - 148 с.
5. Забозлаева Т.Б. Драгоценности в русской культуре XVIII - XX веков: Словарь (История. Терминология. Предметный мир). - СПб.: «Искусство СПб», 2003. - 464 с.
6. Куликов Б.Ф. Словарь камней-самоцветов. - Л.: Недра, 1982. - 159 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. - 2-е изд., дополненное. - М.: Большая Российская Энциклопедия, 2002,- 709 с.

Використані словники

8. AHD - The American Heritage Dictionary of the English Language. - Boston: Houghton Mifflin Company, 1976. - 1550 p.
9. ChD - Chambers Twentieth Century Dictionary. - Edinburgh: W&R Chambers Ltd, 1973,- 1648 p.
10. LD - Longman Dictionary of English Language and Culture. - Edinburgh, 1998.- 1568 p.
11. WD - New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. - Danbury, 1993,- 1216 p.
12. OED - The Oxford English Reference Dictionary. - Second Edition. - Oxford - New York, 1996. - 1765 p.